

Emmekö voisi elää sovussa?
Esseitä ajastamme
Merete Mazzarella

Merete Mazzarella

EMMEKÖ VOISI
ELÄÄ SOVUSSA?

Esseitä ajastamme

SUOMENTANUT RAIJA RINTAMÄKI

TAMMI

HELSINKI

MERETE MAZZARELLA

Ensin myytiin piano, 1985
Esitettävänä elämä, 1986
Pääsiäinen, 1988
Keskustelu, 1992
Jublista kotiin, 1993
Täti ja krokotiili, 1995
Uskottomuuden houkutus, 1997
Silloin et ole koskaan yksin, 1999
Kun kesä kääntyy, 2001
Tähtien väliset viivat, 2003
Marraskuu, 2004
Hyvä kosketus, 2006
Fredrika Charlotta, o.s. Tengström, kansallisorunoilijan vaimo, 2007
Illalla pelataan Afrikan tähteä, 2008
Ei kaipuuta, ei surua: Päivä Zacharias Topeliuksen elämässä, 2009
Matkalla puoleen hintaan, 2010
Ainoat todelliset asiat, 2012
Elämä sanoiksi, 2013
Sielun pimeä puoli: Mary Shelley ja Frankenstein, 2014
Aurinkokissan vuosi, 2015
Elämän tarkoitus, 2017
Alma: Edelläkävijän tarina, 2018
Varovainen matkailija, 2019

Teos on suomennettu ruotsinkielisestä käsikirjoituksesta

Skulle vi alla konna samsas? Essäer om vår samtid

© Merete Mazzarella 2020

TAMMI ON OSA WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖTÄ
SUOMENKIELINEN LAITOS © RAIJA RINTAMÄKI JA TAMMI 2020

ISBN 978-952-04-1352-1

PAINETTU EU:SSA

SISÄLLYS

Johdanto	7
”Arki on analoginen”	19
<i>Välinäytös – Muuan puhelu</i>	40
Polarisaatio 1 – Heimosota	43
<i>Välinäytös – Tavallisista ihmisistä, erästä epätavallisesta ihmisestä</i>	63
Polarisaatio 2 – Pakolaiskriisi.	69
<i>Välinäytös – Keskusteluja todellisuudesta.</i>	89
”Emmekö voisi elää sovussa?”	92
<i>Välinäytös – Harppuna olemisesta</i>	113
Yksityiselämä? 1 – Valvonta	118
<i>Välinäytös – Keskeneräinen ajatus</i>	148
Yksityiselämä? 2 – Paljastumisesta ja paljastamisesta. . .	154
<i>Välinäytös – Yksityisyydestä</i>	184
Kännykkä ja keskustelu	185
<i>Välinäytös – Roboteista</i>	196
Facebook	199
<i>Välinäytös – Algoritmeista</i>	218
”Pelasta maailma?”	221
<i>Välinäytös – Ilmastoahdistuksesta.</i>	234
Nykyaikaisesta rakkaudesta	236
<i>Välinäytös – Kierrätyksestä</i>	261
Kansallismielisyydestä	264
Sitaattien suomentajat	288

Johdanto

MINUN ON jo hyvän aikaa tehnyt mieli kirjoittaa *nykyajasta*, tarkemmin sanoen oman aikani ilmiöistä, ajankohtaisista asioista – ja ongelmista – joita rohkenen uskoa monen muunkin kuin minun mieltävän. Ensi alkuun on kuitenkin pohdittava, mitä tarkoittaa käsite ”nykyaika”, *samtid*.

Tai ”oma aikani”.

Kuten *samtid*-sanan yhteistä tarkoittava alkutavu *sam* antaa ymmärtää, nykyaika on muiden kanssa jaettua, mutta toisaalta se on myös minun omaani ja käsittää paljon enemmän kuin nykyhetken: se kattaa koko elin-aikani. Tätä kirjoittaessani lähestyn seitsemääkymmentä-viittä ikävuotta. Voisin sanoa olevani vuosina 1995 ja 1998 syntyneiden lapsenlasteni aikalainen, mutta myös vuonna 1887 ja 1890 syntyneiden äidinpuoleisten isovanhempieni aikalainen. Aikalaisiini kuuluu yhtä lailla isäni ruotsalainen virkaveli ja ystävä Axel Lewenhaupt, jonka kanssa pidin yhteyttä hänen viimeisinä elinvuosinaan ja joka kuoli 101-vuotiaana loppusyksystä 2018, lähes tasan 42 vuotta isäni jälkeen. Toisen maailmansodan aikana hän

oli nuorena diplomaattina – ensin Roomassa ja myöhemmin Berliinissä – nähnyt sekä Mussolinin että Hitlerin, mutta minulle oli tärkeämpää, että hän oli tuntenut vanhempani.

Hän teki heidät uudestaan konkreettisiksi minulle. Hän sai minut muistamaan, miten he puhuivat ja liikuivat, millaisia he *olivat*, ja oivaltamaan, miten he ovat vaikuttaneet minuun ja millä tavoin muistutan heitä hyvässä ja pahassa.

Ihmisen kokemusta ajastaan leimaa luultavasti eniten hänen kuulumisensa tiettyyn sukupolveen. Omani on ollut sukupolvista huomiota herättäneimpiä, tilaa vievimpiä, itsekeskeisimpiä ja mytologisoiduimpia, emmekä myyttiä ole rakentaneet pelkästään me itse. Kuulun niihin, joita Ruotsissa kutsutaan nelikymmenlukulaisiksi ja Suomessa kuusikymmenlukulaisiksi, olen sodan jälkeen syntynyt suomalaislapsi, yksi monista, jotka tuolloin otettiin vastaan isänmaan toivoina. Koululuokkani olivat aina suuria, usein neljäkymmentä oppilasta, mutta koulutuksen ja työpaikan saamista en epäillyt hetkeäkään. Vartuin optimismin hengessä, kaikki kehittyi paremmaksi, ja minua tarvitsi vanhempieni lisäksi myös yhteiskunta, joka halusi panostaa minuun saadakseen minut mukaan suureen yhteiseen ponnistukseen.

On itsestään selvää, että sukupolveni on kokenut valtavia muutoksia. Niin kokivat myös vanhempiemme sukupolvi ja heitä edeltävä sukupolvi.

Kyse on ollut paljon tekniikan kehityksestä:

Vuosien mittaan olen pessyt hiuksiani pesuvadissa ja

lykännyt roskapussin viemistä, ettei kultani vain sattuisi soittamaan juuri sillä aikaa. Olen keittänyt kangasvaippoja padassa ja kirjoittanut tohtorinväitöskirjani matkakirjoituskoneella neljänä kappaleena kalkeeripaperi liuskojen välissä.

Kun poikani Ville oli vastasyntynyt – vuosi oli 1969 – saatoin tosin haaveilla pesukoneesta, koska pesukoneita oli jo olemassa. Nuoremmat sukupolvet erehtyvät olettaessaan ilman muuta, että vanhemmat sukupolvet jotenkin kaipasivat tekniikkaa, jota ei vielä ollut, tai että elämässämme ammotti tyhjiö, joka vain odotti täyttymistään. Kun teini-iässä levottomana päivystin lankapuhelinta – joka sitä paitsi oli sellaisessa paikassa, että vanhempani ja veljeni saattoivat kuunnella puhelujani – en voinut uneksiakaan matkapuhelimesta. Ihminen ei luojan kiitos kaipaa sellaista, mitä ei pysty edes kuvittelemaan.

Jos kysyn ikätovereiltani, milloin he saivat ensimmäisen tietokoneensa, useimmat mainitsevat jonkin 80-luvun viimeisistä vuosista. Minun tapauksessani vuosi oli 1987, jolloin hyvä ystäväni – insinöörismies – sanoi että oli jo aika. Hän hankki ja toi tietokoneen, asensi sen ja näytti minulle, miten sitä käytetään. Se oli pöytätietokone Amstrad ja se tuntui suurelta, tuntui täyttävän koko työhuoneen. Monta päivää pelkäsin sitä niin, että kiersin sen kaukaa päästäkseni näkemästä sitä.

Mieluiten olisin peittänyt koko kapistuksen.

Kun se sitten joskus 90-luvun alkuvuosina heitti henkensä, olin ehtinyt kiintyä siihen niin, että olisin halunnut saattaa sen juhlallisoin menoin haudan lepoon.

Sähköpostia aloin käyttää vuonna 1995, mutta en suinkaan töiden takia vaan siksi, että ensimmäinen lapsenlapseni Amelia oli syntynyt. Hän oli Kaliforniassa enkä päässyt näkemään häntä yli kolmeen kuukauteen, mutta halusin saada päivittäin selonteon hänen kehityksestään, halusin tietää kaiken, sen miten hän söi ja nukkui ja miten Ville pärjäsikin isänä. Amelia oli koliikkilapsi, ja öisin Ville kulki edestakaisin heijaten tyttöä sylissään ja lauloi negrospirituaaleja.

Suuri – ehkä jopa suurin – osa tämän kirjan aineistosta liittyy jollakin tavalla internetiin, mutta itse aloin liikkuu siellä vasta hyvän matkaa 2000-luvun puolella. Meiltä unohtuu, kuinka uutta uusi tekniikka on. Facebook syntyi vuonna 2004, Twitter vuonna 2006 ja iPhone vuonna 2007. Yksi tärkeä ero minun ja lapsenlasteni välillä on, että minä en ole syntynyt digitaaliseen kulttuuriin, vaan olen tullut siihen maahanmuuttajana – jolla ei ole järin suurta halua kotoutua.

Kun Ruotsin viestintäministeri Ines Uusmann oli vuonna 1996 Svenska Dagbladetin haastattelussa puhunut internetistä, toimittaja aloitti juttunsa sanoilla ”ohimenevä muotivillitys”, ja nämä sanat Uusmann on sittemmin joutunut syömään. Oikeasti hän puhui vivahteikkaammin: ”Ei tästä vielä mitään varmaa uskalla sanoa, mutta tuskin ihmiset pitemmän päälle haluavat käyttää netissä surffaamiseen näin paljon aikaa. Sitähän tuhrautuu netin selailuun aivan hirveästi. Mitä hyötyä siitä on? – Jospa tämä juttu on nyt vain paisunut. Kaikki puhuvat internetistä, mutta ehkä se on ohimenevää ja verkon käyttö pikkuhiljaa tarkentuu.”

Hän saattoi erehtyä siinä, että internet osoittautuisi ohimeneväksi, mutta sitäkin oikeampaan hän osui siinä, että nettiin tuhrautuvasta ajasta tulisi huolen aihe.

Muutokset eivät kuitenkaan koske vain tekniikkaa, vaan myös – ehkä eniten – arvoja, ihmisten tapaa kohdella toisiaan:

Ajatellaanpa vain sukupuolimoraalia ja suhtautumista seksuaalisiin vähemmistöihin. Kun minä olin pieni, rakkaaksi tulleista naimattomista naisista puhuttiin hyssytellen, ja homoseksuaalisuudesta en kuullutkaan ennen kuin vasta teini-iässä. Tai ajatellaan suhtautumista lasten kasvatukseen yleensä ja lasten kurittamiseen erityisesti. Minun lapsuudenkodissani kurittamisella vain uhattiin, mutta monet kavereistani saivat selkäänsä.

Tai ajatellaan sinuttelureformia.

Joka muuten ei ole lyönyt läheskään yhtä selvästi läpi Suomessa kuin Ruotsissa. Kun kävin silmälääkärillä, joka on minua yli kaksikymmentä vuotta nuorempi nainen, aloin vaistomaisesti sinutella, mutta huomattessani hänen teitittelevän lopetin lyhyeen ja pyysin anteeksi.

”Voitte kaikin mokomin sinutella minua”, hän sanoi.

”Sitten sinunkin täytyy”, sanoin.

”Jos niin haluatte – haluat”, hän sanoi.

Seuraavalla käynnillä silmiini sattui merkintä, jonka hän oli tehnyt potilastietoihini: ”Ensimmäinen potilas, jota olen sinutellut.”

Joskus tekee mieli puolustaa menneisyyttä:

Monet minua muutamaa vuotta vanhemmista ystävistäni kuuluivat niihin kuuteenkymmeneentuhanteen

suomalaislapsen, jotka siirrettiin sotien aikana Ruotsiin. Jotkut heistä viihtyivät, monilla oli vaikeaa, mutta lapset lähetettiin – suurta tuskaa tuntien – pois sotaa käyvästä maasta, koska kannettiin huolta heidän fyysisestä turvallisuudestaan ja aineellisesta hyvinvoinnistaan. Ja koska pelättiin, että Suomi miehitettäisiin ja väestö karkotettaisiin. Se että uudempi lapsipsykologia on viime vuosikymmeninä pitänyt tätä historiallisena virheenä, on minun silmissäni jälkiviisautta, joka tuntuu sydämettömältä tuon vaikean päätöksen tehneitä vanhempia kohtaan.

”He olivat oman aikansa lapsia”, sanotaan usein menneisyyden ihmisistä. Ilmaus on lähes aina ymmärtäväinen, joskus alentuva: ”Hän oli aikansa lapsi.”

Tämä tarkoittaa, että puheena oleva henkilö oli vähemmän valistunut kuin puhuja itse.

Me kaikki olemme kuitenkin aikamme lapsia, joudumme kaikki jälkimaailman tuomittaviksi. Menneisyyden mestaroimisen sijasta meidän pitäisikin kysyä itseltämme, mistä *meidät* vaaditaan aikanaan tilille.

Ikäihmiset sanovat usein ”minun aikanani”.

Mitä se tarkoittaa?

Että kyse on ajasta, jota puhekuppani ei ole kokenut.

Vihjataanko sillä siihenkin, että nykyaika ei tunnu omalta?

Ei välttämättä. Mieleeni muistuu jälleen Axel Lewenhaupt, jota tulen varmasti aina kaipaamaan:

Hänen satavuotispäivänsä jälkeen kysyin, mitä hän tuumi elämän tarkoituksesta. Hän näytti yllättyneeltä ja sanoi: ”Sitä en ole ehtinyt ajatellakaan.” Aika oli kulunut elämiseen.

Viimeisellä yhteisellä lounaallamme hän tarjosi samppanjaa hummerikeiton ja parsan kanssa, ja kun tuli maksun aika, hän kaivoi esiin lompakon, valitsi toisen kahdesta luottokortista ja sanoi: ”Tätä minä yleensä käytän silloin, kun lähdän vähän rilluttelemaan.” Sitten hän lisäsi kuin anteeksipyytäen: ”Joskus PIN-koodit kyllä menevät sekaisin.”

Hän pysyi yhä ajassa kiinni.

Sävy muuttui vasta viimeisessä sähköpostiviestissä, jonka hän kirjoitti kaksi kuukautta ennen kuolemaansa:

”Olen tyytyväinen, kun pystyn asumaan kotona ja päivät kuluvat arjen askareissa, mutta en pääse enää juuri liikkumaan enkä jaksa kiinnostua paljon mistään. Ei kuulosta järkeä kiinnostavalta, mutta tätä se vanhuksen ankea todellisuus on.

Kiitos kun pidät vielä yhteyttä.”

Ehkä minusta jonain päivänä tuntuu samalta, ehkä minäkin jonain päivänä sanon, että minun aikani on ohitse. Toisinaan epäröin, voinko käyttää joitakin vanhempia sanoja vai ymmärtävätkö nuoremmat lukijat niitä enää. Saatan lasketella kokonaisia sanarimpsuja – esimerkiksi *förorättad*, *oförrätt*, *oefterrättlig* (’loukattu’, ’vääräys’, ’parantumaton’) – ja miettiä, että kaksi ensimmäistä ovat varmasti aivan käyttökelpoisia, mutta miten on kolmannen laita?

Toisinaan tämä tekee epävarmaksi ja luo etäisyyttä.

Olen yhä kiinnostunut siitä mitä nykyhetkessä tapahtuu, haluan pohtia sitä, tutkia sitä – tai osia siitä – ja parhaan kykyni mukaan asettaa sen historialliseen yhteyteen. Niin teen tämän kirjan esseissä ja välinäytöksiksi

kutsumissani lyhyemmissä jaksoissa, ja tähdennettäköön, että teen sen ilman erityistä asiantuntemusta mutta koko elinaikani, lähes seitsemänkymmenenviiden vuoden elämäkokemuksella. Kirjoitan etupäässä Suomen ja Ruotsin oloista mutta myös Englannista ja Yhdysvalloista, poikani Villen ja lapsenlasteni kotimaista. Varsinkin Yhdysvallat on maa, joka koskettaa meitä kaikkia, halusimme tai emme. Jotkin tekstit on julkaistu aikaisemmin Svenska Dagbladetissa, Uppsala Nya Tidningissä, Hufvudstadsbladetissa tai Vasabladetissa, mutta kaikkia on muokattu. Vaikka teoksessa onkin punainen lanka, esseet ovat toisistaan erillisiä ja niitä voi lukea haluamassaan järjestyksessä.

Useimmilla kirjailijoilla on luultavasti joitakin heille erityisen rakkaita kirjannimiä, ja minulle yksi niistä on *Det enda som egentligen händer oss* (suom. *Ainoat todelliset asiat*). Nimi tulee Marilyn Monroelta, jonka kerrotaan sanoneen haastattelussa: ”Työ ja rakkaus ovat ainoat todelliset asiat elämässä, eikä ole hyvä jos toinen niistä puuttuu.”

Tiedän, tiedän:

Vanha Freud sanoi samaa, mutta oli hauskenpaa lainata Marilyn Monroeta. Nyt palaan sekä työhön että rakkauteen.

Kirjoitan etupäässä yhteiskunnasta, koska nykyaika – ja sukupolveen kuuluminen – on yhteiskunnallista: samoin kuin nykyaika myös yhteiskunta jaetaan toisten kanssa. Vaikka en itse ollut poliittisesti aktiivinen 60-luvulla, noiden vuosien aktivismi on muokannut maailmankuvaani, ja pitkään uskoin naiivisti, että juuri tuon vuosikymmenen aatteet olivat tulleet jäädäkseen.

Ennen muuta pidin taloudellista ja sosiaalista tasa-arvoa luonnollisina päämäärinä. Nyt tiedän paremmin, tiedän että aatteet tulevat vain harvoin jäädäkseen.

Vuonna 1978 Britannian ensimmäinen naispääministeri Margaret Thatcher antoi eräälle naistenlehdelle kuuluisan haastattelun, jossa hän julisti: ”Yhteiskuntaa ei ole olemassakaan. On yksilöitä, miehiä ja naisia, ja on perheitä. Mikään hallinto ei voi toimia muuta kuin ihmisten välityksellä, ja ihmisten tulee huolehtia ensisijaisesti itsestään.” Konservatiivisena naisena hän esitti tässä vastauksensa niille, jotka syyttivät ongelmistaan yhteiskuntaa tai ainakin odottivat yhteiskunnan auttavan heitä vaikeuksissa.

Vaikka suomalaislapset saavat jo alakoulussa oppia, että he syntyvät yhteiskuntaan, he eivät välttämättä tiedä, mikä yhteiskunta on. Kun mieheni L. kouluvaarina toimiessaan esitti kysymyksen neljäsluokkalaisilleen, tuli hiljaista, kunnes joku poika vastasi: ”Kaikki mitä on tässä ympärillä, autot, talot ja sellaiset.”

Mutta jos Margaret Thatcher erehtyikin uskoessaan, ettei yhteiskuntaa ole, hän oli oikeassa siinä, ettei yksikään hallinto pysty toimimaan muuta kuin ihmisten välityksellä. Yhteiskunta olemme me ihmiset, kaikki yhdessä, kansalaiset, muuttuvan arjen keskellä. Me muodostamme yhteiskunnan. Suuri kysymys kuuluu, millainen vastuu meillä on toisistamme.

Minua viehättää ajatus, jonka ruotsalaiskirjailija Aris Fioretos esitti kerran keskustelussa. Hänen mukaansa ’sopivaa’ tai ’kohtuullista’ tarkoittava periruotsalainen sana *lagom* olisi datiivimuoto sanasta *lag* merkityksessä

'yhteen kuuluva ryhmä' ja sen nykymerkityksen taustalla olisi mielikuva juoma-astiasta, joka pannaan kiertämään ja josta jokainen saa hörpätä sen verran, että sisällöstä riittää kaikille. Kielihistoriallisesta näkökulmasta Fio-retos on ehkä väärässä, mutta mielikuvaa en halua silti hylätä: se toimii vähintäänkin utopiana.

*

Saatan olla epävarma monista vanhoista sanoistani, mutta vuosien varrella olen jatkuvasti oppinut uusia.

Jotkut ovat erehtyneet sen suhteen, mitä sanoja minulla on vielä oppimatta. Olin reilusti yli neljäkymmenen, kun minua huomattavasti vanhempi pöytäkavaljeeri kysäisi päivällisillä: "Tietääkö pikkurouva, mitä urbanisaatio tarkoittaa?"

"Kyllä kiitos", sanoin ja koetin saada äänensävyyni jättävän kohteliaaksi: "Sitä sanaa teidän ei tarvitse minulle selittää."

Globalisaation tarkasta merkityksestä sitä vastoin olin epävarma vielä 90-luvun alussa, ja sanat polarisaatio ja populismi tulivat sitäkin myöhemmin.

Populismista puhutaan nykyään paljon, ja silloin ajatellaan sellaisia puolueita kuin perussuomalaiset Suomessa ja ruotsidemokraatit Ruotsissa tai liikkeitä kuten brexitin kannattajat Britanniassa ja Trumpin kannattajat Yhdysvalloissa. Boris Johnson ja Donald Trump ovat poliitikkoina kansankiihottajia, jotka väittävät edustavansa kansaa valtaapitäviä vastaan ja ovat olleet kansan nimissä valmiita jyräämään demokraattiset instituutiot ja jopa

uhkaamaan mellakoilla. He eivät kuitenkaan itse kutsu itseään populistiksi, vaan niin tekevät heidän vastustajansa, ja siksi populismin ja polarisaation välillä onkin tietty yhteys. Polarisaatiohan tarkoittaa, että yhteiskunta jakautuu leireihin, jotka ovat yhä vähemmän tekemisissä toistensa kanssa samalla kun leirien keskinäiset vastakohtaisuudet kasvavat kasvamistaan. Minä en tunne ketään perussuomalaisia äänestänyttä enkä liioin ketään, joka olisi Yhdysvalloissa kannattanut Trumpia tai Englannissa äänestänyt brexitin puolesta.

Viimeksi mainittu ei tosin pidä aivan paikkaansa. Edellisessä kirjassani *Varovainen matkailija* kerron, kuinka mieheni L. ja minä eräällä risteilyllä saimme päivällisseuraksi kolme brittipariskuntaa, jotka kuin yhdestä suusta julistivat kannattavansa kivenkovaa brexitiä ja lisäsivät, että kaikki heidän tuttavansa, ystävänsä ja lapsensa olivat samaa mieltä.

Kohtaamisemme havainnollisti polarisaatiota: me emme uskoneet korviamme, kun kuuntelimme heitä, eivätkä he uskoneet korviaan, kun kuuntelivat meitä.

Viime vuosina ajatukseni ovat pyörineet paljon juuri polarisaatiossa ja siinä, miten kahtiajakoa pystyttäisiin silloittamaan.

Näihin ajatuksiin perustuu myös kirjan nimi. Kysymyksen ”Emmekö voisi elää sovussa?” – ”Could we all get along?” – esitti vuonna 1992 uutiskanavien tv-kameroiden edessä musta kalifornialainen Rodney King, jonka takia oli Los Angelesissa syntynyt rajuja katumellakoita. King oli edellisvuonna ollut vankilassa ryöstöstä ja päässyt ehdonalaiseen vapauteen. Pian sen jälkeen hän oli ajanut

autoa päihtyneenä ja kaahannut karkuun huomattessaan poliisipartion lähtevän perään. Partio pysäytti hänet, paikalle kutsuttiin useita poliiseja – kaikki valkoisia – ja neljä heistä potki ja pamputti häntä perusteellisesti. Myöhemmin kävi ilmi, että pahoinpitely oli videoitu, ja video näytettiin televisiossa. Poliisit joutuivat oikeuden eteen mutta heidät vapautettiin syytteistä, ja tämä vapautus nostatti mellakat.

Kingin sovinnollisuus ei rauhoittanut väkijoukkoja – viidessä päivässä yli 50 ihmistä sai surmansa ja tuhat-kunta rakennusta tuhottiin – mutta Kingistä tuli silti eräänlainen rauhanomaisen yhteiselon symboli, ja nykyään sanat ”Can we all get along” on kaiverrettu hänen hautakiveensä.

Hän ei ollut mikään puhdas pulmunen, ei kaunopuheinen, saati älykkö, eikä hänellä ollut poliittista agenda, vaan hänen kysymyksensä oli – luullakseni – spontaani aidon ihmettelyn ilmaus. Minulla ei ole antaa yksiselitteisiä vastauksia, mutta kiertelen etsimässä niitä. En suinkaan odota kaikkien olevan samaa mieltä siitä, mitä minulla on sanottavana: jotkut varmasti pudistavat päätään ja sanovat minua oman aikani lapseksi.

”Arki on analoginen”

MITEN YMMÄRTÄÄ nykyajan työelämää?
Viisivuotiaana haaveilin tulevaisuudesta raitiovaunun rahastajana. Raitiovaunun rahastajat olivat kunnioitusta herättäviä, usein tanakanpuoleisia naisia, jotka pönöttivät virkapuvussaan vaunun perällä olevassa kopissa myymässä lippuja ja lävistivät ne pihdeillä.

En voinut kuvitella suurempaa onnea kuin saada käytellä noita pihtejä. Onneksi en toteuttanut haavettani, sillä vaikka Helsingissä on yhä raitiovaunuja, ei rahastajia ole ollut enää aikoihin.

Rahastajat olivat luullakseni matalapalkkaisia, mutta heidän työpaikkansa oli arvatenkin turvattu. He sanoivat arvatenkin ylpeänä olevansa *virassa*.

Kymmenisen vuotta sitten onnittelin entistä opiskelijaani maisterintutkinnon johdosta. Hän kertoi, että isoisä oli tarjonnut hänelle lounaan tutkinnon kunniaksi ja ravintolassa kysynyt juhlallisen näköisenä: ”No, nyt kun olet valmis, sinä varmaan haet *virkaa*?”

Nauroimme kumpikin, sillä repliikki oli niin menneestä maailmasta: virkoja ei kerta kaikkiaan enää ole

isoisän – ja kaiketi myös lapsuuteni raitiovaununrahas-
tajien – tarkoittamassa mielessä.

Nykyajan työelämälle ovat tyypillisiä monet paradok-
sit. Paradoksi numero yksi on, että ihmisten edellytetään
yhä enemmän suunnittelevan elämäänsä samalla kun
suunnittelemisen on tullut yhä vaikeammaksi. Määrä-
aikaisissa työsuhteissa olevat toimivat usein projekteissa
ja voivat toivoa uusia hankkeita ja sitä myötä työsuhteen
jatkoa tai – parhaassa tapauksessa – toistaiseksi voimassa
olevaa työsuhdetta, mutta he saattavat joutua elämään
epävarmuudessa, kunnes työsopimuksen päättymiseen
on enää muutama viikko. ”Toistaiseksi voimassa oleva
työsuhde” ei liioin ole nimikkeenä omiaan luomaan
turvallisuutta, vaan saattaa kuulostaa jopa turvattomam-
malta kuin ”määräaikainen työsuhde”, sillä toistaiseksi-
sana herättää väistämättä kysymyksen: ”Siis mihin
asti?”

Miten kuuluu vastaus?

Kunnes ihminen käy tarpeettomaksi. Kunnes on seu-
raavan leikkauksen aika.

Tai rationalisoinnin tai tehostamisen. Abstrakteja
termejä on monia, todellisuus on yksi ja varsin konkreet-
tinen. Paradoksin numero kaksi on suomenruotsalainen
filosofi Mio Lindman nostanut esiin tohtorinväitöskir-
jassaan: mahdollisimman monet halutaan saada töihin
– samalla kun halutaan pienentää työvoimaa.

Kaunis suomalainen sana ”yhteistoimintaneuvottelut”
– kuten myös Ruotsissa käytetty kömpelömpi ilmaus
”myötämääräämislain mukaiset neuvottelut” – tarkoittaa
tunnetusti usein irtisanomiskierroksen valmistelua.

Prekariaattiin kuuluva ei ole sellaisessa asemassa, että pystyisi kyseenalaistamaan tarjottuja työehtoja. Pomo saattaa pyytää kaverikseen Facebookissa, mutta silloin saa kyllä tarkkaan harkita, kuinka usein tykkää hänen päivityksistään.

Nykyään ihmisiä voidaan irtisanoa tekstiviestillä.

Yhä useammin työnantaja jättää palkkaamatta väkeä ja vuokraa sen sijaan työntekijöitä henkilöstöpalveluyrityksistä. Lapsuuteni raitiovaununrahastajat tunsivat ylpeyttä paitsi virastaan myös työnantajastaan ja olivat lojaaleja työnantajalle. Vuokratun henkilön ei tarvitse tuntea sen paremmin ylpeyttä tai lojaaliutta kuin varsinaista työn intoakaan. Kun asiakkaana kohtaa vuokrayrityksestä tulevan asiakaspalvelijan ja kysyy jotain vähänkin rutiinista poikkeavaa, vastaus tulee usein – ja sangen ymmärrettävästi – tyyliin ”Siitä en tiedä mitään, olen vain töissä täällä”.

Entä sitten niin kutsuttu alustatalous, jossa ei olla työsuhteessa vaan toimitaan itsensätyöllistäjänä ja pidetään yhteyttä työn teettäjään tai teittäjiin vain digitaalisesti, sovelluksen välityksellä? Alustataloudessa houkuttelee vapaus työskennellä kenen kanssa haluaa, milloin haluaa ja miten haluaa. Yhtenä päivänä voi olla kääntäjä ja toisena polkupyörälähetä, mutta yleensä huonolla palkalla ja ilman työsopimusta, sosiaalietuja ja sosiaalista kontaktia työkavereihin. Lisäksi alalla voi vallita kivenkova kilpailu, mikä tuottaa herkästi stressiä ja alentaa palkkioita entisestään. Mahtaako vapaus sittenkin osoittautua harhaksi?

Yksi tapa ymmärtää nykyajan työelämää on katsoa, miltä ihmisistä tuntuu, kun he jättävät sen.

Farväl till arbetet. Sociologiska perspektiv på meningen med att gå i pension (Hyvästit työlle. Sosiologisia näkökulmia eläkkeelle jäämisen merkitykseen) on vuonna 2017 ilmestynyt kirja, jonka luin kiinnostuneena elettyäni yhdeksän vuotta eläkeläisenä. Teoksen kirjoittaneet sosiologit Mattias Bengtsson, Marita Flisbäck ja Anna Lund ovat haastatelleet Ruotsissa neljäkymmentäkolmea ihmistä, useimpia sekä ennen että jälkeen eläköitymisen. Ikävä johtopäätös kirjan lukemisesta on paradoksi numero kolme: elämme yhteiskunnassa, joka yhtäältä pyrkii nostamaan eläkeikää mutta on toisaalta monien kohdalla järjestelmällisesti huonontanut työelämää. Hiljattain eläkkeelle jääneet puhtaanapitotyöntekijät muistelevat, kuinka he ennen saattoivat hurauttaa jäteautolla rantaan uimaan, ja jatkavat: ”Nykyään on paljon vähemmän vapautta”, ”Ennen oli paljon hauskenpaa”, ”Oli enemmän kavereita”, ”Valvonta on tiukentunut.”

Myös eläkkeelle jäänyt hoitohenkilöstö valittaa, kuinka heiltä viimeisinä työvuosina alettiin yhä enemmän vaatia työpanoksen maksimointia, ajankäytön tehostamista ja ajan säästämistä – ja kuinka tämän seurauksena hoidon laatu huononi. Vanhustenhuollossa 40 vuotta työskennellyt lähihoitaja Karin oli niin omistautunut hoidettavilleen, että autteli heitä ja heidän omaisiaan myös vapaa-aikanaan, mutta sai kokea, että työnjohto olisi toivonut hänen pysyttelevän työajan puitteissa.

*Merete Mazzarellan ajankuvissa
terävät havainnot yhdistyvät
kypsään suhteellisuudentajuun.*

Merete Mazzarella tarkastelee nykyajan ilmiöitä ja asettaa niitä historiallisiin yhteyksiin. Pohdintojen kohteena ovat esimerkiksi kehittyvän tekniikan vaikutus ihmisten elämään ja arvoihin, palvelujen digitalisointi, pakolaiskysymys, internet ja sosiaalinen media, tavallisten ihmisten ja julkisuuden henkilöiden yksityisyys, nettideittailu, ilmastokriisi ja nationalismi. Tärkeimmäksi teemaksi nousee yhteiskunnan polarisaatio ja se, kuinka väestöryhmien välisiä vastakkainasetteluja voitaisiin vähentää.

www.tammi.fi

99.1

ISBN 978-952-04-1352-1